

i wartość wzmacniają ilustracje i mapy oraz piękna szata graficzna. Wkład prof. Cogana w badania historyczne i porównawcze od dawna jest prawdziwie imponujący. Ta książka potwierdza erudycję autora i stanowi znakomity przykład godzenia specjalistycznej wiedzy akademickiej z umiejętnością jej popularyzacji. Patrząc z własnego podwórka badawczego, wyrażam radość, że przedstawiona ponad 20 lat temu hipoteza asyryjskiej diaspory Izraelitów, wielokrotnie później podejmowana i rozwijana, zyskuje kolejne świadectwa i potwierdzenia. Nowością, którą dobitnie podkreślił prof. Cogan, jest zwrócenie uwagi na zjawisko bardzo prawdopodobnej asyryjskiej diaspory Judejczyków.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Barbara STRZAŁKOWSKA (oprac. i red.), *Artefakty czasów biblijnych w Luwrze*, Artefakty Czasów Biblijnych 2, Warszawa 2016, ss. 157.

W dobie wielkich migracji i ogromnej łatwości w przemieszczaniu się, a także wydatnego nasilenia się ruchu turystycznego i pielgrzymkowego, poznawanie tego, co z czasów starożytnych zachowało się do dzisiaj, stało się łatwiejsze niż kiedykolwiek dotąd. Dotyczy to również zabytków związanych z Biblią, przechowywanych w muzeach na całym świecie, zwłaszcza w Europie. Rzecz w tym, że zwiedzający nie zawsze mają o nich pojęcie, ponieważ często brakuje niezbędnych informacji albo są one trudno dostępne. Doktor Barbara Strzałkowska, opiekun naukowy Koła Naukowego Turystyki Krajów Biblijnych na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, wyszła naprzeciw temu zapotrzebowaniu, tworząc serię wydawniczą opatrzoną tytułem „Artefakty Czasów Biblijnych”. W 2013 r. ukazała się pierwsza pozycja, a mianowicie *Artefakty czasów biblijnych w Muzeum Brytyjskim*, natomiast druga przenosi nas do Luwru.

Autorami przyczynków zamieszczonych w książce są studenci Turystyki Krajów Biblijnych oraz doktoranci biblistyki UKSW. W *Przedmowie* czytamy: „Dla studentów praca nad artykułami stanowiła znakomite wprowadzenie do pracy badawczej, łączącej wiedzę biblijną i archeologiczną z pasją odkrywców; zaś dla czytelników – zachętę do zwiedzania znakomitego muzeum w pewnym interesującym – biblijnym – kluczu” (s. 5). Porządek

artykułów nie jest przypadkowy, zostały bowiem uszeregowane tak, by przedstawiały zabytki chronologicznie – od najstarszych po najmłodsze.

Kamil J ó Ź w i a k j est autorem tekstu *Historia Luwru i jego zbiorów starożytnych* (s. 7-18). Jest to zwięzła prezentacja genezy i historii słynnego paryskiego muzeum, istniejącego od ponad 220 lat, oraz przechowywanych w nim starożytnych zbiorów. Magister Ewa S k ó r a w tekście *Stela Zwycięstwa Naram-Sina, króla Akadu* (s. 19-27) opisała bardzo ważny zabytek, datowany na ok. 2250 r. przed Chr., świadczący o świetności Imperium Akadyjskiego, dodając najważniejsze informacje na temat języka i pisma akadyjskiego. Magister Jolanta C z a r z a s t a, przybliżając „zapomniany świat Sumerów” (S. Kramer), napisała artykuł *Sumeryjska „Lamentacja nad upadkiem Ur”* (s. 29-38), zamieszczając także ciekawe uwagi dotyczące lamentacji jako gatunku literackiego starożytnego Bliskiego Wschodu oraz wzmianki o Ur w Biblii. *Kodeks Hammurabiego i Tora – zależności i różnice* – tak brzmi tytuł przyczynku o charakterze komparatystycznym, którego autorką jest mgr Magdalena P i ó r e k (s. 39-54). Po przyczynkach poświęconych starożytnej Mezopotamii następują dwa teksty dotyczące historii Egiptu. Pierwszy, *Rzeźba Amenhotepa IV (Echnatona) i Nefertiti – nowa stolica, wiara i sztuka w okresie panowania faraona reformatora* (s. 55-69), napisała lic. Paulina S z y m a n s k a. Problematykę egipską, lecz związaną z historią Mezopotamii, porusza również mgr Jolanta C z a r z a s t a w jej drugim tekście zamieszczonym w tej książce, zatytułowanym *Listy z Amarna* (s. 71-79). Także mgr Paulina S z y m a n s k a napisała drugi tekst opatrzony tytułem *Stela boga burzy Baala i inne zabytki z Ugarit* (s. 81-90). To samo dotyczy artykułu *Stela Meszy*, którego autorką jest mgr Ewa S k ó r a (s. 91-100). Z kolei mgr Hanna K a m i n s k a opisała *Relief z palacu Sargona II w Dur Szarukkin (daw. Chorsabad)*, ukazujący Sargona II z dygnitarzem (s. 101-110), zaś Katarzyna B a j u r s k a *Panel z lwem z drogi procesyjnej w Babilonie* (s. 111-124). Dwa ostatnie teksty przenoszą nas do starożytnej Grecji. Aleksandra J a d c z a k przedstawiła *Nike z Samotraki* (s. 125-134), a Hanna K a m i n s k a, w swoim drugim przyczynku, *Wenus z Milo* (s. 135-144). Książkę wieńczy *Bibliografia* (s. 145-156), wyszczególniająca literaturę do poszczególnych tekstów, oraz spis treści.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że autorki i autorzy dwunastu wyszczególnionych przyczynków omawiają zabytki z różnych epok i miejsc, poczynając od sumeryjskich, akadyjskich, asyryjskich i babilońskich, przez egipskie, ugaryckie i moabickie, po greckie. To świadczy o szerokich zainteresowaniach badawczych warszawskich studentów i doktorantów

Turystyki Krajów Biblijnych. Teksty, opracowane na wzór rozbudowanych haseł słownikowych lub encyklopedycznych, zawierają istotne poszerzenia i dopowiedzenia, w których dochodzą do głosu reminiscencje wykładów i samodzielnych lektur. Redaktorka, dr B. Strzałkowska, skutecznie zadbała o ujednoczenie terminologii i poprawne uporządkowanie różnotematycznych przyczynków. Trafnie został też przez nią wybrany klucz chronologiczny, która sprzyja właściwemu uporządkowaniu nabywanej wiedzy. Wykłady na temat Biblii i krajów biblijnych są jej prawdziwą pasją, rozwijaną i owocnie wykorzystywaną podczas przewodniczenia pielgrzymkom do Ziemi Świętej.

W *Przedmowie* czytamy: „Wszystkie opisane zabytki ukazują złożoność i bogactwo świata, w którym powstawała Biblia. Stanowią jej tło, pomagają nam lepiej zrozumieć tekst Pisma Świętego i jego kontekst” (s. 5). Tymi, którzy jako pierwsi przekonali się o prawdziwości tych słów, są autorzy artykułów. W ich ślady mogą pójść czytelnicy, zwłaszcza studenci, a także ci wszyscy, którzy, udając się do Paryża, zdecydują się na niezwykłą podróż w głąb starożytnej historii oraz środowiska kulturowego i religijnego biblijnego Izraela.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Johnathan SACHS, *Not in God's Name. Confronting Religious Violence*, Schocken Books, New York 2015, ss. X + 305.

Problematyka przemocy i terroryzmu jest niezwykle dramatycznym znamieniem współczesności i jednocześnie nośnym przekazem komunikacyjnym. Wydawało się, że ludzkość nigdy nie sięgnie po te narzędzia kształtowania polityki międzynarodowej. Jednak coraz częściej stosuje się tę dramatyczną formę oczekiwanych przemian społecznych czy państwowych oraz politycznych. Jest to jednak nowa jakość, która ma niezwykle wpływ na współczesną cywilizację i kulturę oraz całość stosunków międzyludzkich. Świat już jest inny i nie będzie to obojętne dla przyszłości.

Jednym z elementów tego zjawiska są rodzące się pytania o jego powiązanie z różnymi religiami, ruchami czy wręcz sektami. Szczególnie dotyczy to muzułmanów oraz specyfiki odniesienia do Koranu oraz konsekwencji religijnych tego systemu religijnego oraz społeczno-kulturowego. Współczesny islam, choć nie zawsze nawiązuje do wojny z niewiernymi, to jednak